

**ONA TILI DARSLARIDA TINISH BELGILARINING
O'RGANILISHI VA ULARNING YOZMA NUTQDAGI AHAMIYATI**

Oxunova Sarvinozxon Olimjon qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti

universiteti E-mail: Ohunovasarvinoz287@gmail.com

ANNOTATSIYA: *Mazkur maqolada ona tili darslarida tinish belgilarini o'rgatishning samarali usullari, bu bilimlarning yozma nutqdagi grammatik to'g'rilikka va mantiqiy ifoda aniq-ravshanligiga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Tinish belgilarining turli vazifalari, ularni o'z vaqtida va to'g'ri qo'llashning nutq madaniyatini shakllantirishdagi roli asosiy ilmiy e'tiborga olingan. Shuningdek, maqolada amaliy kuzatishlar va statistik tahlillar orqali tinish belgilarini o'zlashtirish darajasi, bu boradagi mavjud muammolar va takomillashtirish yo'llari bayon qilingan.*

Kalit so'zlar: *tinish belgisi, yozma nutq, grammatik me'yor, ona tili darslari, metodika, savodxonlik, yozuv madaniyati.*

АННОТАЦИЯ: *В статье научно анализируются эффективные методы обучения пунктуации на уроках родного языка, а также влияние этих знаний на грамматическую точность и ясность логического выражения в письменной речи. Основное научное внимание уделено различным функциям знаков препинания и роли их своевременного и правильного использования в формировании культуры речи. В статье также описывается уровень владения знаками препинания, существующие в этом плане проблемы и пути его повышения посредством практических наблюдений и статистического анализа.*

Ключевые слова: *пунктуация, письменная речь, грамматические нормы, уроки родного языка, методика, грамотность, культура письма.*

ANNOTATION: *This article scientifically analyzes effective methods of teaching punctuation marks in native language classes, the impact of this knowledge*

on grammatical correctness and clarity of logical expression in written speech. The main scientific consideration is the various functions of punctuation marks, the role of their timely and correct use in the formation of speech culture. The article also describes the level of mastery of punctuation marks, existing problems in this regard and ways to improve them through practical observations and statistical analysis.

Keywords: *punctuation marks, written speech, grammatical norms, native language classes, methodology, literacy, writing culture.*

KIRISH

Yozma nutq har bir shaxsning tafakkur darajasi, dunyoqarashi, til madaniyati va savodxonlik ko'rsatkichini aks ettiruvchi asosiy ifoda vositasi hisoblanadi. Ayniqsa, yozuvda grammatik to'g'rilik, mantiqiy ketma-ketlik, jumla va gap bo'laklarining o'zaro bog'liqligi, ularning tiniqligi va ravonligida tinish belgilarining tutgan o'rni beqiyosdir. Tinish belgilarining o'z o'rnida, me'yoriga muvofiq qo'llanishi nafaqat gap ma'nosini to'g'ri anglashga, balki matnning umumiy estetik ta'sirchanligiga xizmat qiladi. Shu jihatdan, maktab ta'limida, xususan, ona tili darslarida tinish belgilarini puxta o'rgatish dolzarb metodik masalalardan biri bo'lib qolmoqda.¹

O'quvchilarning yozma nutqdagi grammatik bilimlarini mustahkamlash, savodxonlik darajasini oshirish va adabiy til normalariga rioya qilishda tinish belgilarining o'ziga xos o'rni bor. Zero, tinish belgilari yozma nutqda "tovoqdagi tuz" misolida, ma'no va tuyg'uni to'g'ri yetkazish vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu maqolada tinish belgilarini o'rgatish metodikasi, ularning o'zlashtirilish darajasi hamda yozma nutqqa ta'siri atroflicha yoritilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur mavzuni yoritishda bir qator tilshunos olimlar, metodistlar, ona tili o'qituvchilari va zamonaviy lingvodidaktik tadqiqotlar tahlil qilindi. Jumladan, N. Mahmudov, A. Jo'rayev, R. Xolboyeva singari olimlarning ona tili ta'limiga doir

1. ¹ Mahmudov N., Jo'rayev A. — O'zbek tili: nazariy va amaliy kurs — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 122-bet.

asarlarda tinish belgilarining grammatik va stilistik funksiyalari, ularni o'qitishdagi muammo va yechimlar keng tahlil etilgan².

Tadqiqot metodologiyasi sifatida quyidagi yondashuvlar qo'llandi:

Nazariy-tahliliy usul – ilg'or adabiyotlar asosida tinish belgilarining turkumlari, ularning yozma nutqdagi funksiyalari o'rganildi.

Amaliy-tadqiqot usuli – 7–9-sinf o'quvchilari ishtirokida yozma ishlar tahlili, testlar va savolnomalar asosida ularning tinish belgilaridan foydalanish darajasi o'rganildi.

Statistik tahlil – olingan natijalar asosida umumlashtirish, grafik va jadval ko'rinishida taqdim etildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tinish belgilarining o'zlashtirilishi ko'pincha faqat nazariy bilimlar darajasida qolib ketmoqda. Bu esa o'quvchilarning yozma nutqida tinish belgilari noto'g'ri yoki umuman qo'llanmasligiga olib kelmoqda. Tadqiqot davomida 120 nafar o'quvchining yozma ishlaridagi tinish belgilarining ishlatilishi tahlil qilindi va quyidagi natijalar kuzatildi.

1-jadval. O'quvchilarning tinish belgilarini qo'llashdagi xatolari (%)

Tinish belgisi turi	To'g'ri ishlatganlar (%)	Noto'g'ri yoki ishlatmaganlar (%)
Nuqta (.)	92%	8%
Vergul (,)	67%	33%
Nuqtali vergul (;)	18%	82%
So'roq belgisi (?)	83%	17%
Undov belgisi (!)	71%	29%
Qo'shtirnoq (")	52%	48%
Qavs (())	44%	56%

² Xolboyeva R. — Ona tili o'qitish metodikasi — Toshkent: O'qituvchi, 2010. — 94–103-betlar

Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar eng ko'p nuqta va so'roq belgilarini to'g'ri qo'llashgan, ammo nuqtali vergul, qavs va qo'shtirnoq kabi belgilar kam o'zlashtirilgan.

2-jadval. Tinish belgilarini o'rganishdagi asosiy qiyinchiliklar (o'qituvchilar fikri asosida)

Qiyinchilik turi	Ulush (%)
Nazariy qoidalar yetarli tushuntirilmaydi	34%
Amaliy mashqlar yetarli emas	28%
O'quvchilarda e'tiborsizlik mavjud	21%
Darsliklar va topshiriqlarda muvofiqlik yo'q	17%

Bu jadvalga ko'ra, tinish belgilarini to'liq o'zlashtirishda amaliy mashg'ulotlarning yetishmasligi asosiy muammo sifatida ko'rilmogda.

XULOSA

Tinish belgilarining to'g'ri qo'llanishi yozma nutqning grammatik, mantiqiy va stilistik yaxlitligiga xizmat qiladi. Maktab ta'limida, xususan, ona tili darslarida ushbu belgilarni to'g'ri va mukammal o'rgatish o'quvchilarning savodxonligini oshirishda hal qiluvchi omildir.

Maqola davomida olib borilgan nazariy va amaliy tahlillar quyidagi xulosalarni beradi:

Tinish belgilarining ayrim turlari, jumladan, nuqta, so'roq va undov belgilarini o'quvchilar yaxshi o'zlashtirgan bo'lsa-da, vergul, nuqtali vergul, qo'shtirnoq va qavs belgilarida xatolar soni yuqori.

O'qitish jarayonida nazariy tushunchalarni mustahkamlovchi amaliy topshiriqlar yetarli bo'lmayapti. Har bir tinish belgisi bilan alohida ishlash, kontekstda qo'llanishni o'rgatish lozim.

Ona tili darslarida o'quvchilarning yozma ishlari tahlil qilinib, xatolar ustida tizimli ishlash tajribasini keng joriy qilish kerak.

Darslik va metodik qo'llanmalarda tinish belgilariga oid mashqlarni zamonaviy, kontekstual asosda takomillashtirish zarur.

Yozma nutqda tinish belgilari orqali fikr ifodasining tiniqligi, muallif ohangi, pauza va urg'ular ifodalanadi. Demak, bu belgilarni o'zlashtirish — til madaniyatining ajralmas qismidir.

Shu sababli, tinish belgilarining o'rganilishi mustaqil mavzu sifatida ko'rib, unga alohida e'tibor qaratilishi, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi oshirilishi, darsliklarda amaliy topshiriqlar tizimlashtirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmudov N., Jo'rayev A. — O'zbek tili: nazariy va amaliy kurs — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 122-bet.
2. Xolboyeva R. — Ona tili o'qitish metodikasi — Toshkent: O'qituvchi, 2010. — 94–103-betlar.
3. Rasulov A. — Tilshunoslikka kirish — Toshkent: Fan, 2006. — 66-bet.
4. Karimov M. — Yozma nutqni o'rgatish usullari — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012. — 134–140-betlar.
5. Qodirova G. — O'zbek tili darslarida metodik yangilanishlar — Samarqand: Zarafshon, 2018. — 75–80-betlar.
6. Toshxo'jayev B. — Til va uslub masalalari — Toshkent: Fan, 1997. — 59–60-betlar.
7. Rafiqova D. — Yozma nutqni rivojlantirish — Buxoro: Ilm ziyo, 2020. — 110–116-betlar.